

"שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח"

(סוכה דף ו-ז)

כללים בשיעור:

- יש משמעות לדרך הלימוד (הלכה למשה מסיני)
- מקורות פנימיים לסוגיות הגמרא
- שאלה שאין עליה תשובה

בשיעור זה נעיין בדין מספר דפנות הסוכה – "שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח". נעסוק בציורים השונים שבשיטות הראשונים, וננסה להתבונן בעומק המשמעות של שתיקת רב בסוגיה, ושל אופן לימוד הדברים בהלכה למשה מסיני

הצגת הסוגיה

המשנה בתחילת מסכת סוכה מגדירה בין הדברים הפוסלים את הסוכה את מספר הדפנות.

אומרת המשנה¹:

סֹכָה שֶׁהָיָה גְבוּהָהּ לְמַעַלָּה מֵעֲשָׂרִים אַמָּה, פְּסוּלָהּ. רַבִּי יְהוּדָה מְכַשֵּׁיר.
וְשֵׁאִינָהּ גְבוּהָהּ עֲשָׂרָה טַפְחִים, וְשֵׁאִין לָהּ שְׁלֹשׁ דַּפְנוֹת, וְשִׁחְמָתָהּ מְרַבֶּה מְצַלְתָּהּ, פְּסוּלָהּ.

סוכה כשרה צריכה שלש דפנות. והגמרא² מביאה מחלוקת תנאים בזה: ושאיין לה שלש דפנות: תנו רבנן שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח רבי שמעון אומר שלש כהלכתן ורביעיית אפילו טפח

¹ מסכת סוכה פרק א משנה א
² דף ו:.

לדעת חכמים שלש הדפנות יכולות להיות בנויות משתי דפנות שלימות והשלישית כשרה אפילו בטפח, ולדעת ר' שמעון צריך שלש דפנות שלימות, אלא שיש צורך גם בדופן רביעית שבה מספיק טפח בלבד.

בהמשך, מבררת הגמרא את טעמי דעות התנאים, ונותנת כמה אפשרויות:
 במאי קמיפלגי? רבנן סברי: יש אם למסורת, ורבי שמעון סבר: יש אם למקרא. רבנן סברי: יש אם למסורת, בסכת בסכת בסכות - הרי כאן ארבע, דל חד לגופיה - פשו להו תלתא. שתים כהלכתן, ואתאי הלכתא וגרעתה לשלישית, ואוקמה אטפח. רבי שמעון סבר: יש אם למקרא: בסכות בסכות בסכות - הרי כאן שש, דל חד קרא לגופיה - פשו להו ארבע. שלש כהלכתן, אתאי הלכתא וגרעתה לרביעית ואוקמתה אטפח. ואי בעית אימא: דכולי עלמא יש אם למקרא, והכא בהא קמיפלגי; מר סבר: סככה בעיא קרא, ומר סבר: סככה לא בעיא קרא. ואיבעית אימא: דכולי עלמא יש אם למסורת, והכא בהא קמיפלגי: מר סבר: כי אתאי הלכתא - לגרע, ומר סבר: כי אתאי הלכתא - להוסיף. ואיבעית אימא: דכולי עלמא כי אתאי הלכתא - לגרע, ויש אם למסורת, והכא בדורשין תחילות קמיפלגי; מר סבר: דורשין תחילות, ומר סבר: אין דורשין תחילות. רב מתנה אמר: טעמיה דרבי שמעון מהכא וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר.

יש, אמנם, לעיין בהבדל בין התירוצים השונים, אך באופן כללי נאמר שעולה מדברי הגמרא שמספר הדפנות נלמד מהפסוקים, וההלכה למשה מסיני³ באה לומר שאחת הדפנות היא טפח, או כתוספת על גבי מספר הדפנות שנלמד מהפסוקים – לומר שהפסוקים מלמדים על מספר הדפנות השלימות אך יש צורך בדופן נוספת שהיא טפח בלבד, או כמיעוט אחת הדפנות המוזכרות בפסוקים – לומר שמספיק שהיא תהיה טפח בלבד.

בהמשך הגמרא דנים האמוראים בצורת העמדת הטפח של הדופן הנוספת:
 ואותו טפח היכן מעמידו? - אמר רב: מעמידו כנגד היוצא. אמרי ליה **רב כהנא ורב אסי** לרב: ויעמידנו כנגד ראש תור! **שתיק רב**.
 איתמר נמי, **אמר שמואל משמיה דלוי**: מעמידו כנגד היוצא. וכן מורין בי מדרשא: מעמידו כנגד היוצא. **רבי סימון, ואיתימא רבי יהושע בן לוי אמר**: עושה לו טפח שוחק, ומעמידו בפחות משלשה טפחים סמוך לדופן, וכל פחות משלשה סמוך לדופן כלבוד דמי...
...אמר רבא: ואינה נתרת אלא בצורת הפתח. **איכא דאמרי, אמר רבא**: וניתרת נמי בצורת הפתח. **איכא דאמרי, אמר רבא**: וצריכא נמי צורת הפתח.
רב אשי אשכחיה **לרב כהנא** דקא עביד טפח שוחק, וקא עביד צורת הפתח. אמר ליה: לא סבר מר להא דרבא, דאמר רבא: ונתרת נמי

³ ברש"י ד"ה "הילכתא" משמע שההלכה למשה מסיני היא חלק ממה שהזכירה הגמרא מוקדם יותר בפרק, ש"מחיצין" הלכה למשה מסיני.

בצורת הפתח? אמר ליה: אנא כאידך לישנא דרבא סבירא לי, דאמר רבא: וצריכא נמי צורת הפתח.

לדעת רב, וכן לדברי שמואל משמיה דלוי – את הטפח הנוסף צריך להעמיד "כנגד היוצא"⁴.
לדעת רבי סימון ואיתימא ריב"ל – עושה טפח שוחק ומעמידו בפחות משלשה סמוך לדופן.
על גבי דבריהם אומר רבא – שהדופן אינה ניתרת אלא בצורת הפתח⁵.

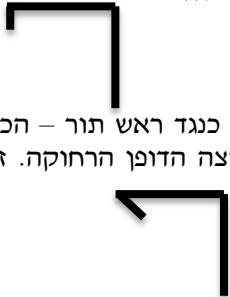
אמנם, ההלכה נפסקה על פי סוף הסוגיה כדברי רבי סימון ורבא, שכך נהג רב כהנא⁶, אולם אנו נרצה להתמקד כעת בדברי רב, וקושיית רב כהנא ורב אסי על דבריו⁷.

פירוש רש"י בסוגיה

מפרש רש"י בסוגייתנו:

כנגד היוצא - מקום שהמחיצה כלה, באיזה שירצה אם השתים מזרחית צפונית יעשה הטפח בסוף הצפונית במקצועו לצד מערב, או במזרחית לצד דרום: **ויעמידנו כנגד ראש תור** - (ראש שורה) במקצוע צפונית מערבית באלכסון, או מזרחית דרומית, כשהמחיצות מערבית צפונית, דנראה נוטה לשתי מחיצות, ומיחזי כארבע מחיצות, ראש תור היא תלם מענה של סוף שדה, שהתלמים כלים והולכין באלכסון, זה ארוך מזה מעט:

פירוש דעת רב – כנגד היוצא – שיש שתי דפנות צמודות בצורת ר', ומעמיד את הטפח הנוסף בצמוד לאחת הדפנות במאונך לה. באופן כזה:

על כך מקשים **רב כהנא ורב אסי** – שיעמידנו כנגד ראש תור – הכוונה שיעמיד את הטפח הנוסף באלכסון, שיהיה נוטה לכיוון קצה הדופן הרחוקה. זאת בכדי שיהיה "נראה נוטה לשתי מחיצות". באופן כזה:

⁴ בהמשך הדברים נכנס לביאור שיטתו לפי דברי הראשונים.

⁵ ועיין בגירסאות השונות בדבריו – באיכא דאמרי.

⁶ ועיין כן במאירי, ברי"ף ובראשונים נוספים.

⁷ גם אם למעשה צריך ליצור כביכול דופן שלימה על ידי טפח שוחק ולבוד וכו', וכן צורת הפתח, דברי רב, ורב כהנא ורב אסי, מבטאים את הצורה היסודית של דופן הסוכה על פי ההלכה למשה מסיני, והתוספות של טפח שוחק ובודאי התוספת של צורת הפתח שנאמרה על ידי רבא באו בדור מאוחר יותר. אנו ננסה להתבונן בע"ה בהבנת הציור היסודי של הדופן על פי ההלכה למשה מסיני.

רב שותק, ולא עונה לקושייתם. בהמשך ננסה להתייחס, בעזרת ה', לשתיקתו.

שיטת רבנו חננאל והרמב"ן

רבנו חננאל מפרש באופן שונה מרש"י, וכך הוא כותב:

אותו טפח היכן מעמידו רב אמר כנגד היוצא כדגרסינן בירושלמי רב אמר אותה של טפח צריכה שתהא משוכה מן הכותל טפח אמרו רב כהנא ורב אסי ויעמידנו כנגד ראש תור כלומר בראש הזויות ממול זה וזה כדגרסינן בתחלת המוכר את הבית בעניין מצר לו מצד אחד ארוך ומצד אחר קצר. אמר רב לא קנה אלא כנגד אותו הקצר. א"ל רב כהנא לרב אסי לרב ויקנה כנגד ראש תור שתיק רב וזו ראייה למה שאמרנו ואסיק' ומעמידו כנגד היוצא שהוא כנגד קצה הדופן היוצא להראות כי הוא פתח הסוכה.

מדברי רבנו חננאל משמע שהטפח לא נוגע בדופן. כך משמע בלשון שמביא מהירושלמי – "צריכה שתהא משוכה מן הכותל טפח", וכן מסוף דבריו – "כנגד קצה הדופן היוצא, להראות כי הוא פתח הסוכה".

גם בפירושו לדברי רב כהנא ורב אסי משמע כן – "ויעמידנו כנגד ראש תור – כלומר בראש הזויות ממול זה וזה".

וכן מפורש בדברי הרמב"ן⁸:

אלא פי' היוצא הוא סוף הדופן הארוך וכנגדו הוא מעמיד הטפח רחוק מן הכותל האחר שאם היו שתי דפנות מזרח ודרום ובא להעמיד הטפח במערב מרחיקו מן הדרום ומושכו כלפי צפון עד כנגד סוף דופן מזרחי שנמצא דופן מזרחי הארוך סופו שכלפי צפון וסוף הטפח מכוונין זה כנגד זה

וכך הציור בדברי רב לפירוש הרמב"ן⁹:

⁸ "מלחמות ה'", דף ב. מדפי הרי"ף.

⁹ כאן המקום להעיר, שישנם פירושים וציורים שונים בראשונים בהבנת הדעות בסוגיה, וניתן לעיין בהרחבה בחידושי הריטב"א בהוצאת מוסד הרב קוק, שם הובאו בהערות ציורים שונים לפי השיטות השונות.

הסוגיה בבבא בתרא

רבנו חננאל, וכן הרמב"ן, מוכיחים את שיטתם על פי סוגיה דומה בה חלקו רב ורב כהנא ורב אסי בעניין אחר – לגבי מכירת שדה. אומרת הגמרא במסכת בבא בתרא¹⁰:

מצר לו מצר אחד ארוך ומצר אחד קצר - אמר רב: לא קנה אלא כנגד הקצר. אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב: ויקנה כנגד ראש תור! שתיק רב.

ומודה רב, היכא דאיכא מצר ראובן ושמעון מחד גיסא ומצר לוי ויהודה מחד גיסא, מדהוה ליה למכתב ליה דראובן כנגד לוי ודשמעון כנגד יהודה, ולא כתב ליה, שמע מינה: כנגד ראש תור הוא דאמר ליה.

שם מדובר על אדם המוכר שדה לחברו, ובשטר המכר מתארים את מיצרי השדה. במקרה שמביאה הגמרא, יש מצרים השונים בארכם. בצד מערב מצר ארוך ובצד מזרח מצר קצר.

אומר רב - "לא קנה אלא כנגד הקצר". מקשים עליו רב כהנא ורב אסי באותה הלשון כקושייתם בסוגייתנו - "ויקנה כנגד ראש תור"?! ורב שותק.

ממשיכה הגמרא ואומרת שבמקרה שבצד המיצר הארוך היו 2 שדות סמוכים זה לזה, של ראובן ושמעון, והיה יכול לסמן חצי ארוך מיצר – באותו ארוך של המיצר הקצר שכנגדו, על ידי שהיה מזכיר רק את ראובן או רק את שמעון, ובכל זאת הזכיר את שניהם וסימן מיצר ארוך, במקרה כזה מודה רב שבדאי בדוקא הוא סימן מיצר ארוך ומוכח שרצה להקנות לו באלכסון – כנגד ראש תור.

מפרש שם הרשב"ם -

ומודה רב - מקמי דאישתיק אבל בתר דאישתיק אודי בתרוייהו:

מה שאמרה הגמרא שרב מודה – התכוונה לכך שגם לפני ששתק לקושייתם, בזה הודה להם. אך לאחר ששתק, הרי שהוא מודה בשני המיקרים, ששתיקה כהודאה. נחזור, בעזרת ה', להתייחס לכך בהמשך.

מכל מקום, יש דמיון רב בין שתי המחלוקות. בשתייהן מדובר על ציור של צלע קצרה שכנגד צלע ארוכה, בשתייהן מדובר בדעת רב, שעליה מקשים רב כהנא ורב אסי, בשתייהן משתמשים רב כהנא ורב אסי בלשון של "כנגד ראש תור", ובשתייהן רב שותק לקושייתם.

מכך מוכיח הרמב"ן – נראה שרב אוחז באותה שיטה בשתי הסוגיות. בסוגיה בבבא בתרא אומר רב – המיצר הקצר בעצם תוחם את המיצר שכנגדו, ועל כן אינו קונה אלא כנגד הקצר.

¹⁰ דף סב.

לפיכך, לא יתכן לפרש בסוגייתנו כציוור של רש"י, שהרי אם הטפח צמוד לדופן, הוא תוחם את הדופן שכנגדו, ואין לנו הכשר סוכה! שגם הדופן השלימה של ז' טפחים מתקצרת לטפח, כביכול, ואין לנו שטח של הכשר סוכה!

מוכרחים, אם כן, לפרש בציוור כזה שהטפח הקצר עומד רחוק מהדופן, כנגד קצה הדופן שכנגדו, ובכך הוא סוגר כנגד שתי הדפנות, ויש לנו שטח של ז' על ז'.

על כך מקשים רב כהנא ורב אסי – שאם הטפח בא לסמן סגירה דמיונית בין 2 הדפנות, מדוע לא נעמיד אותו באלכסון – "כנגד ראש תור", שבכך הוא "נראה נוטה לשתים מחיצות"¹¹.

ולכאורה הראיה חזקה כנגד דברי רש"י. אלא שהריטב"א, לאחר שמאריך לדון בשיטות השונות, שדי נרגא בדבריו בעצם דימוי הסוגיות זו לזו¹²:

... ועוד נשתבשו ופירשו פירושים כי היכי דתייתי שפיר הא דרב כההיא דהתם, ואת הכל ישא רוח דהא לא דמיא (ל)הא דהכא לההיא דהתם בעניינה כלל, דאלו התם במידי דהקנאה כולה מילתא תליא בדעתו של מקנה וידו של קונה על התחתונה ליטול בה פחות שבמצרים ולפיכך היה סובר רב כי כשמצר לו מצר אחד ארוך ומצר אחר קצר בטל הקצר את הארוך ולא קנה ארוך אלא כנגד קצר לפום פרושי וציורי דכתיבנא התם, ורב כהנא ורב אסי [פרכי] שלא ביטל אלא שקונה כנגד ראש תור, אבל הכא דופני סוכה דאכשר רחמנא בשתים כהלכתן ושלישית טפח כאלו הכל סתום היכי שייך לומר ביטול ומי הוא המתכוין לבטל הארוך שלא יקנה אלא כנגד הקצר אדרבה דין תורה שיהא הטפח הקצר קונה וסותם כמו הארוך דאי לא למאי אתאי הלכתא ואוקימתה אטפח ודאי לא אתא לחסר הדופן השלם אלא להשלים לעשות דופן שלישי, ואלו דברים ברורים:

הסוגיה בבבא בתרא עוסקת בהקנאת שדה ועניינה לברר דעתו של מקנה. סוגייתנו עוסקת בהכשר סוכה מדאורייתא ובהלכה למשה מסיני, וזה החידוש של ההלכה – שהטפח נחשב כדופן שלימה, ואין אנו עוסקים בדעת האדם.

מכל מקום, יש לעיין במשמעות מחלוקת הראשונים.

¹¹ כלשון רש"י בסוגייתנו

¹² חידושי הריטב"א בסוגייתנו בסוכה דף ו

שתיק רב

ראשית, נזכיר את הכלל של "שאלה בלי תשובה"¹³ ו"שתיק רב", שבא לידי ביטוי כאן בשתי הסוגיות.

ראינו לעיל בדברי הרשב"ם בבבא בתרא שמפרש את שתיקתו של רב כהודאה.

כותב הרמב"ן¹⁴:

אמר הכותב לא על זה סמך רבינו הגדול דהא מלתא ספיקא דגמ' היא דגרסי' בפ"ק דב"ק ת"ש דההוא גברא דשאל נרגא מחבריה וכו' ש"מ אין שמין אדרבה מדאמרי ליה רב כהנא ורב אסי לרב דינא הכי ושתיק ש"מ שמין אלמא כל כי האי מלתא ספיקא היא אי סמכינן אגמריה דרב ולא הדר בו או סמכינן אטעמיה דרב כהנא ורב אסי מדלא ידע לאהדורי להו ואהדר ביה

להבנת הרמב"ן, הדברים הם בספק, האם סומכים על קבלתו של רב למרות שתיקתו, או שפוסקים כרב כהנא ורב אסי מפני שרק לא ידע להשיב להם וחזר בו.

ממשיך הרמב"ן, ואומר:

ומיהו לית לן למימר דמשום דלא חש לה שתיק כדאמרי' נמי בפ' איזהו נשך אמרי ליה רב כהנא ורב אסי לרב אי אגרא לאו פגרא שתיק רב אמר רב ששת מ"ט שתיק רב ובפ"ק דביצה אמרי ליה רב כהנא ורב אסי לרב ומה בין זה לעגל שנולד מן הטרפה שתיק רב אמר רבה ואיתימא רב יוסף מ"ט שתיק רב ולימא להו וכו' ובפ' ארבעה ראשי שנים תמה אני אם קבלה ר' יוחנן לתשובה זו ובפ' אותו ואת בנו אמרי' אשתיק רבא ואמאי אשתיק והאמר רבא הלכה כר' יוחנן ובמס' גיטין אמר רב חסדא אשתתק מורן ובמס' כתובות קרי עליה דאבוה דשמואל שרים עצרו במלין וכף ישימו לפיהם אלמא לא אמרי' משום דלא חש לה שתיק אלא היכא דמוכחא מלתא

הרמב"ן מזכיר אפשרות נוספת שהובאה בראשונים בהתייחסות לשתיקה, שאינה רואה את השתיקה כהודאה, אלא משום "דלא חש לה". בלשונו – משמעות השתיקה היא שהקושיה בכלל לא מתחילה, ואין צורך לחשוש ולהתייחס אליה.

אפשרות זו, אומר הרמב"ן, נאמרת רק היכא דמוכחא מילתא. על כן הוא לא מקבל אותה בסוגיה זו.

¹³ עיין באריכות בביאורו בספר "מיטב הארץ" עמ' 28 והלאה, ומקורו בדברי הרמ"ע מפאנו, ומובאים באגרת ק"ג באגרות הרא"ה.

¹⁴ במלחמות ה' על הר"ף, שחלק מדבריו ראינו לעיל

גם התוספות¹⁵ אומרים שכאן אי אפשר לומר שרב לא חש להו – משום שרב כהנא ורב אסי היו במדריגת תלמיד חבר כלפי רב, ולא יתכן שלא התייחס לדבריהם: הכא ליכא למימר הכי דרב כהנא ורב אסי הוו כמו תלמיד חבר לרב...

התוספות סוברים שרב הודה להם, וכן ראינו לעיל שסובר הרשב"ם.

לעומתם, כותב הר"ן בחידושו על הסוגיה בבבא בתרא שהרי"ף והרמב"ם פסקו כרב! **אבל מדברי הרי"ף ז"ל נראה דהילכתא כרב ולפיכך כתב כל הסוגיא זו בהלכות, ואע"ג דשתיק רב לאו הודאה היא דנהי דלא משכח לאהודרי להו טעמא אגמריה סמיך והיינו דשקלינן וטרינן בתר הכי אליביה דרב ואמרינן ומודה רב וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפכ"א מהלכות מכירה¹⁶:**

על פי הכלל של "שתיק רב", ו"שאלה שאין עליה תשובה" – רב הודה, אך גם לא התעלם מקושייתם. הקושיה טובה, ויש עליה גם תשובה, אלא שאין התשובה ברובד הנגלה הפשוט, אלא ברובד עמוק יותר, בסתרי תורה.

ונביא מדברי הרמ"ע מפאנו בזה¹⁷:

...והשתא מבעי' לן לאודועי דבכלהו דוכתי טעמא רבא ומסתברא ה"ל לרב בסתרי תורה למימרא דלא כוותיהו ואע"ג דשתיק להו בקהל עם משום כבשים ללבושך אפשר דהדר פריק להו בלחישה ואיכא מנייהו דהלכתא כוותיה...

בהמשך דבריו שם הוא מבאר באופן פנימי סוגיות שונות, וביניהן גם את הסוגיה בבבא בתרא. לסוגיה בסוכה לא מצאנו התייחסות שלו, וננסה בעניותנו להתבונן בדברים על פי דברים שנכתבו במקומות אחרים.

נראה לומר, שמשמעות קושיית רב כהנא ורב אסי באופן פשוט – אם אנחנו רוצים לראות את הסוכה כמבנה סגור גם כאשר יש לה מעט דפנות, היה מסתבר יותר לומר שאת הטפח נעמיד באלכסון, כדי שיראה כשתי מחיצות, לסגור את הצדדים שנתרו פתוחים.

רב שותק, ולא עונה לשאלתם, ונראה על פי הכלל לומר בהבנת דעתו של רב, שאכן אין משמעות הטפח לסגור את הסוכה, אלא שיש לו משמעות אחרת, עמוקה יותר, על כן רב מצד אחד לא עונה לקושייתם, משום "כבשים ללבושך", אך מצד שני לא חוזר בו מדבריו.

¹⁵ בבבא בתרא דף סב. ד"ה "ומודה רב"

¹⁶ כך כותב הרמב"ם ביד החזקה - הלכות מכירה פרק כא הלכה יג: "המוכר שדה לחבירו ומצד לו מצר אחד ארוך ומצר אחד קצר אם היה הארוך של איש אחד לא קנה מן הארוך אלא כנגד קצר ואם היה של שנים יקנה כנגד ראש תור".

¹⁷ ספר יונת אלם פרק ק', ועיין בשו"ת חוות יאיר סי' קנ"ב, ובמיטב הארץ הנ"ל.

– וכאן נרצה לשאול –

א. מהי משמעות ההלכה שהדופן השלישית היא טפח בלבד?

ב. מדוע דבר זה נלמד בהלכה למשה מסיני ולא בלימוד מפורש בתורה שבכתב? וכפי ששואל הי"ש משמואל¹⁸:

במשנה (פ"א דסוכה מ"א) ושאין לה שלש דפנות, ובש"ס שם (ו ע"ב) דאתאי הלכתא וגרעתה לשלישית ואוקמה אטפח. **ויש להבין למה לא נכתב זה להדיא או ברמז עכ"פ בתורה ולא היו צריכין להלכתא:**

ג. וכיצד ניתן לגשת להבנת מחלוקת ראשונים כזו – בין דברי רש"י והרמב"ן?

אלו ואלו דברי אלוקים חיים

זכינו בסוגיה זו לביאורים שונים בדברי רבותינו זכרונם לברכה, ברוך ה'. ונפתח בהבנת שיטת הרמב"ן.

הסוכה בצורת האות ה"א

ראינו לעיל בביאור שיטת הרמב"ן, שמבאר בטפח הנוסף שהוא צריך להיות רחוק משתי הדפנות, ולשיטתו דפנות הסוכה יוצרות צורה הדומה לאות ה"א. המפרשים התייחסו למשמעות הדברים באופן זה¹⁹.

דברים עמוקים נאמרו בהבנת הקשר בין סוכה לצורת האות ה"א. כאן נביא דברים הקרובים יותר להבנתנו, בעניוננו, מתוך דברי הי"ש משמואל²⁰.

הוא מתייחס לדברי הגמרא במנחות²¹:

...כדדרש ר' יהודה בר ר' אילעאי: אלו שני עולמות שברא הקדוש ברוך הוא, אחד בה"י ואחד ביר"ד, ואיני יודע אם העולם הבא ביר"ד והעולם הזה בה"י, אם העולם הזה ביר"ד והעולם הבא בה"י, כשהוא אומר: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, אל תקרי בהבראם אלא בה"י בראם, [הוי אומר: העולם הזה בה"י, והעולם הבא ביר"ד].
ומפני מה נברא העולם הזה בה"י? מפני שדומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת יצא; ומאי טעמא תליא כרעיה? דאי הדר בתשובה מעיילי ליה. וליעייל בהך! לא מסתייעא מילתא; כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב: אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן? בא

¹⁸ סוכות שנת תרע"ח

¹⁹ וכן כותב ה"מגלה עמוקות" בפרשת ואתחנן אופן רל"ב: "סוד סוכה נרמזת באות ה', דקיימא לן (סוכה ד' ע"ב) שצורת סוכה היא שתי מחיצות ושלישית רק אפילו טפח, והיא צורת אות ה'".

²⁰ וכן מובא בספר "חמדת ימים" – חג הסוכות פרק א.
²¹ מנחות כט:

לטהר מסייעין אותו, בא לטמא פותחין לו. ומאי טעמא אית ליה תאגא? אמר הקדוש ברוך הוא: אם חוזר [בו] אני קושר לו קשר.

רש"י שם

שדומה לאכסדרה - שפתוח מתחתיו: **שכל הרוצה לצאת** - ממנו לתרבות רעה יוצא: **מעלין ליה** - בפתח העליון בין רגל שבתוכו לגגו: **ולעיילו בהך** - פתח התחתון דנפיק ביה: **לא מסתייעא מילתא** - דהבא ליטהר בעי סיוע מפני יצר הרע הלכך עבדי ליה סיוע פתח יתירה: **הוא יליץ** - (אותו) כלומר פותח לו להיות לץ: **מסייעין אותו** - אלמא בעי סיוע: **אית ליה תגא** - לה"י כתר קטן בסוף גגו דה"י:

לדברי הגמרא במנחות, עולם הזה נברא ב-ה', משום שדומה לאכסדרה. כל הרוצה לצאת יצא. יש בחירה חופשית בעולם הזה. אלא שרגל ה-ה' תלויה, ומשאירה מעליה פתח, שאם ירצה לחזור בתשובה – יכול לעלות דרכו.

מבאר השם משמואל²² – שהסוכה, שהיא אות ה"א כמובא בספרים, שייכת גם כן לתשובה, וזו משמעות צורת הסוכה כציור האות ה"א:

ונראה דהנה איתא במקובלים שסוכה היא אות ה"א משם הקודש ונרמזת בדפנות הסוכה שתיים כהלכתן ושלישית אפי' טפח כמו אות ה"א שאין בה אלא כשתי דפנות והשלישית כמין יר"ד, ודוגמתן דפנות הסוכה:

והנה בש"ס מנחות (כ"ט ע"ב) ומפני מה נברא העוה"ז בה"י מפני שדומה לאכסדרה [ברש"י שפתוח מתחתיו] שכל הרוצה לצאת [ממנו לתרבות רעה] יצא, ומ"ט תליא כרעי' דאי הדר בתשובה מעיילי לי' [בפתח העליון בין רגל שבתוכו לגגו] וליעייל בהך לא מסתייעא מילתא [דהבא ליטהר בעי סיוע מפני יצה"ר הילכך עבדי לי' סיוע פתח יתירה] כדר"ל דאמר ר"ל מה דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטהר מסייעין אותו [אלמא בעי סיוע]:²³

יתכן שלאור דבריו ניתן לדרוש את דברי רב בסוגייתנו שאמר שאת הטפח "מעמידו כנגד היוצא" – אולי בא לרמוז ללשון הגמרא במנחות הנ"ל – שעולם הזה נברא בה"א – "שכל הרוצה לצאת יצא".

צורת הסוכה רומזת לבחירה החופשית הקיימת בעולם, וליכולת לחזור בתשובה גם לאחר שאדם בחר ח"ו "לצאת". בזה הסוכה מהווה המשך לתהליך של עשרת ימי תשובה ויום הכיפורים.

²² שם

²³ את המשך דבריו נביא לקמן בעזרת ה'.

לאור הדברים, נראה שניתן לבאר את עומק שתיקת רב. ^{שתיקה}
כנגד התפיסה של רב כהנא ורב אסי, המבינים לכאורה שתפקיד הדופן השלישית הוא לסגור כביכול את הסוכה, ולפיכך היה מסתבר יותר להעמיד את הטפח באלכסון, "כנגד ראש תור"²⁴, **סובר רב שדוקא להיפך**. אין אנו רוצים לסגור את הסוכה, אלא להשאיר בה פתח שדרכו "הרוצה לצאת יצא", ומצד שני פתח אחר, שדרכו ניתן לחזור בתשובה.

אלו דברים עמוקים שאין מדרך הגמרא לכתוב, על כן רב לא עונה להם, ולא משום שחזר בו, אלא משום "כבשים ללבושך" כדברי הרמ"ע מפאנו.

"שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני"

מובא בכתבי האריז"ל, שיום הכיפורים שייך לבחינה של חיבוק של שמאל - "שמאלו תחת לראשי" - בחינת יראה, והסוכה שייכת לחיבוק הימין - "וימינו תחבקני", בחינה של אהבה²⁵.

מקורות
פנימיים
לסוגיות

ענין ר"ה ויוה"כ וסוכות נודע דבעי ליחדא קוב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו. והנה יש חיבוק של שמאלו תחת לראשי ונקרא דחילו יען כי הוא שמאל וזה נעשה מן ר"ה עד יוה"כ שע"כ יחזרו אנפין באנפין ואח"כ בסוכות אז הוי רחימו סוד חיבוק של הימין וימינו תחבקני ולכן יש בסוכות ניסוך המים ושאר המצות שבו שהם לולב ואתרוג כו' וזהו הארת החכמ' בחסד אבל יוה"כ הוא הארת הבינה בחיבוק השמאל שהוא גבור' ואח"כ בח' חג עצרת הוא הזווג עצמו:

בהמשך דבריו²⁶ מתייחס לצורת הסוכה בהקשר זה:

...כי הנה בהיות זר"ן פב"פ והוא מחבק אותה בזרועו הימני והנה הזרוע יש בו תלת פרקין פרק העליון הסמוך ומחובר בכתף והוא ארוך ופרק האמצעי והוא הנק' זרוע וגם הוא ארוך ופרק האחרון והוא הכף של יד עם ה' אצבעותיו וזו היא פרק קצר וקטן. והנה בהיותו מחבקה בזרועו נמצא כי הפרק העליון הוא מחבק את צד זרוע שמאל של נוק' והפרק האמצעי נכפף עוד ומחבק לצד האחור של נוק' ואלו נק' ב' דפנות שלימות כהלכתן והפרק הג' של היד נכפף יותר מכולם ומחבק צד פנים של נוק' אבל אינו מחבק כל הצד ההוא של פנים כי הפרק ההוא קטן וקצר ואין בו רק שיעור טפח שהם ד' אצבעות היד לבדם ועל זה אמרו ודופן ג' אפי' טפח.

ונראה שהציור המתואר כאן מתאים לציור שראינו לעיל בשיטת רש"י, שהטפח צמוד לדופן שלידו, ובכך נוצרת צורת החיבוק, כשני פרקי הזרוע, וכף היד הקצרה הסמוכה להן.

²⁴ "דנראה נוטה לשתי מחיצות"

²⁵ שער הכוונות, דרושי חג הסוכות בהקדמה

²⁶ דרוש ד, שם.

הלכה למשה מסיני – נסתרת מעיני המקטרג

בהמשך דברי השם משמואל שהבאנו לעיל, הוא מחבר את שתי הבחינות, ונותן ביאור לשאלה שהביא בתחילת דבריו – מדוע הדברים נלמדו בהלכה למשה מסיני ולא נאמרו בפירוש, או לפחות ברמז, כבר בתורה שבכתב:

ונראה דהא דר"ל דהבא ליטהר צריך סיוע אתיא כאידך דר"ל (פסחים קי"ט). אמר רשב"ל משום ר' יהודה נשיאה מאי דכתיב וידי אדם מתחת כנפיהם ידו כתיב זה ידו של הקב"ה שפרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מיד מדת הדין [פירש"י שמקטרגת ואומרת לא תקבלם והוא מקבלם בסתר]. והא דפירש"י במנחות מפני יצה"ר, י"ל שמחמת מדת הדין המקטרגת למעלה יש כח ורשות ליצה"ר למטה להפריע את לב בעלי תשובה מלעשות תשובה, ואידי ואידי חדא מילתא הוא. אך בעיקר הקטרוג של מדת הדין יש להבין הרי תשובה קדמה לעולם, וכך היו התנאים בתחילת הבריאה, ושוב מה קטרוג שייך ע"ז:

אך כבר הגדנו דודאי בתשובה מאהבה שזדונות נעשות כזכיות לא שייך קטרוג, אלא אף תשובה מיראה אם התשובה היא תשובה שלימה כבש"ס (שלהי יומא) ה"ד בעל תשובה וכו', דקצת משמע שם דמיירי בתשובה מיראה עיי"ש, לא שייך עוד קטרוג. וא"כ הא דיש עוד קטרוג מיירי כשאין תשובתו שלימה לכל פרטי, וע"ז שייך קטרוג מדת הדין לומר אל תקבלם, מפני כי התשובה איננה שלימה עפ"י הדין, וצריך לזה חסד, והוא ימין ה' הפשוטה לקבל שבים, וא"כ הא דתליא כרעא דה"י בשביל בעלי תשובה נמי עבור אותם שאין תשובתם שלימה שאיננה עפ"י הדין:

ויש לומר דהיינו הך דאיתא בהאריז"ל דסוכות הוא ימינו תחבקני ולזה רומזין נמי דפנות הסוכה נגד ג' פרקי היד המחבוקת, שפרק השלישי שהוא כף היד אינו אלא טפח, כי ימין ה' הפשוטה לקבל שבים ותליית כרעא דה"י חדא מילתא הוא, והכל בשביל אותם שאין תשובתם שלימה עפ"י הדין, ומינה דאף אותם אם רק באין ליטהר הסוכה קולטתם:

ובזה יש לפרש הא דאתאי הלכתא וגרעתה לשלישית ואוקמה אטפח, ולא נכתב זה להדיא, או ברמז עכ"פ בתורה. דהנה תורה שבכתב נגלה לכל והי' המקטרג מקטרג כנ"ל, ע"כ אין לזה רמז בתורה שבכתב אלא בהלכות תורה שבע"פ שאיננה נגלית למקטרג:

והנה זה לימוד לכל אדם הבא ליטהר וכחות רעים רודפין אחריו, להשקיע עצמו בתורה שבע"פ, והיא הטמנה טובה שאין למעלה הימנה, וכענין יעקב אבינו ע"ה שהטמין עצמו בבית עבר מפני רדיפת עשו אחיו:

לדברי השם משמואל, הסוכה מגלה עניין עמוק של חסד ה' – "בימין ה' הפשוטה לקבל שבים", ושל אהבת ה' הגדולה לעם ישראל ב"ימינו תחבקני".

כנגד עניינים אלו, עלול להתעורר ח"ו קיטרוג המקטרג. על כן הופיעו הדברים באופן נסתר, לא דרך תורה שבכתב - ואפילו לא ברמז, אלא "בהלכות תורה שבעל פה שאיננה נגלית למקטרג".²⁷

דרך
הלימוד

הערה לסיכום הדברים

כפי שהערנו לעיל, להלכה אנחנו לא עושים דופן שלישית של טפח אחד בלבד, ויש לעשות טפח שוחק עם לבוד, וכן צורת הפתח. ובכלל, למעשה כמעט ואין סוכות כאלו. ברוב המוחלט²⁷ של הסוכות, נמצא שעם ישראל עושה 3 דפנות שלימות – של לפחות 7 טפחים בכל דופן. בכל זאת, הבירור בסוגיה בדברי רב לשיטות הראשונים, נותן לנו מבט על הצורה היסודית של הסוכה, שנמצאת בכח בכל סוכה, גם זו שדפנותיה שלימות.

שיטות הראשונים השונות, אף על פי שחולקות זו על זו, נוגעות בשני ציורים יסודיים של הסוכה, כפי שראינו בדברי רבותינו, ועל כגון אלו נאמר "אלו ואלו דברי אלוקים חיים".

כשנזכה להכנס לסוכה מידי שנה בעזרת ה', נתכוון ונשמח בשתי המשמעויות שראינו לעיל – בחזרה בתשובה והכניסה שלנו לעולמו של הקב"ה, וכן בחיבוק שה' יתברך מחבק אותנו בהשראת שכינתו עלינו בסוכת שלומו.

²⁷ אם לא בכולן